

Munich Personal RePEc Archive

“Silver Economy” Models in the European Union in the Comparative Approach: An Attempt to Introduce Discussion

Klimczuk, Andrzej

2016

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/73468/>

MPRA Paper No. 73468, posted 03 Sep 2016 08:34 UTC

Modele „srebrnej gospodarki” w Unii Europejskiej w ujęciu porównawczym. Próba wprowadzenia do dyskusji

Nadesłany: 10.06.15 | Zaakceptowany do druku: 19.05.16

Andrzej Klimczuk*

Jednym ze zjawisk związanych z procesem starzenia się społeczeństw są przemiany systemów gospodarczych zorientowane na produkcję i dystrybucję dóbr i usług dla osób starszych, jak również dla młodszych grup wiekowych w ramach ich przygotowania do starości. Artykuł przybliża główne cechy koncepcji „srebrnej gospodarki” w kontekście realizacji polityki aktywnego starzenia się. Opracowanie przedstawia typologię modeli srebrnej gospodarki w krajach Unii Europejskiej na poziomach krajowym i regionalnym na podstawie wykorzystania porównań indeksu aktywnego starzenia się (*Active Ageing Index*) do typologii różnicowań i kultur kapitalizmu oraz typologii państw dobrobytu. W podsumowaniu przybliżono wnioski dla działań praktycznych oraz propozycje dalszych kierunków badań.

Słowa kluczowe: indeks aktywnego starzenia, rozwój regionalny, srebrna gospodarka, zarządzanie strategiczne, różnicowanie/kultury kapitalizmu.

“Silver Economy” Models in the European Union in the Comparative Approach: An Attempt to Introduce Discussion

Submitted: 10.06.15 | Accepted: 19.05.16

Some phenomena associated with ageing populations are transition of economies to focus more on the production and distribution of goods and services for older adults as well as for younger age groups as part of their preparation for old age. The paper presents the main features of the concept of “silver economy” in the context of active ageing policies. The study presents a typology of the silver economy models in the European Union at national and regional levels based on the use of the Active Ageing Index in comparison to the typology of differences and cultures of capitalism as well as the typology of welfare states. The summary contains conclusions for practical interventions and proposals for further research.

Keywords: Active Ageing Index, regional development, silver economy, strategic management, varieties/cultures of capitalism.

JEL: I38, J14, J18, R58, Z13

* **Andrzej Klimczuk** – mgr, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.

Adres do korespondencji: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Aleja Niepodległości 162, 02-554 Warszawa; e-mail: klimczukandrzej@gmail.com.

1. Wprowadzenie

Starzenie się ludności to proces charakteryzujący się wzrostem długości życia ludzkiego, który sprzyja rozwojowi produktów i usług dla starszych konsumentów i starzejących się społeczeństw. Coraz więcej uwagi w tym kontekście zdobywa koncepcja „srebrnej gospodarki”, przez którą można rozumieć system opierający się na dostosowaniu produkcji i dystrybucji produktów i usług do osób starszych, a w konsekwencji do wszystkich grup wiekowych. Produkty i usługi dla wszystkich grup wiekowych (*age-friendly*), związane z wykorzystaniem gerontechnologii i innowacji społecznych mogą być traktowane jako centralna część srebrnej gospodarki. Rozwiązania przyjazne dla wszystkich bez względu na wiek są komplementarne z koncepcją „społeczeństwa dla ludzi w każdym wieku” Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) i z realizacją jej „Międzynarodowego Planu Działania nt. Aktywnego Starzenia się” (*Madrid International Plan of Action on Ageing*, MIPAA). Ten przyjęty w 2002 r. dokument stanowi zestaw zobowiązań i wytycznych do zarządzania strategicznego w obszarze polityki społecznej wobec starości i wobec ludzi starych (łącznie: polityki wobec starzenia się; *ageing policy* lub *public policy on ageing*) w poszczególnych krajach członkowskich ONZ (por. Szatur-Jaworska, 2006; Błędowski, 2012).

Indeks aktywnego starzenia się z 2012 i 2014 (*Active Ageing Index*, AAI) opracowany przez Europejską Komisję Gospodarczą ONZ (EKG ONZ, UNECE) i Komisję Europejską stanowi praktyczne narzędzie do monitorowania wdrażania MIPAA i wyraźnie pokazuje, że starzenie się społeczeństw jest nie tylko zróżnicowane w kategoriach demograficznych, ale także w wielu obszarach społeczno-gospodarczych, które mają kluczowe znaczenie dla rozwoju srebrnej gospodarki na poziomie krajowym i regionalnym. Istnieje jednak potrzeba pogłębienia wyjaśnień dotyczących grupowania krajów w indeksach częściowych, które dotyczą poszczególnych obszarów, aby wspierać rozwój krajowych i regionalnych gospodarek oraz by zaspokajać potrzeby starzejących się społeczeństw.

Główną tezę niniejszego artykułu jest twierdzenie, że indeks aktywnego starzenia się poprzez porównania do grupowania krajów zgodnie z (1) typologiami zróżnicowań i kultur kapitalizmu i (2) typologiami państw opiekuńczych może być wykorzystany do wyjaśnienia wyłaniających się zróżnicowań modeli srebrnej gospodarki w krajach Unii Europejskiej (UE). Metodologia tego artykułu opiera się na analizie literatury i studiach przypadków. Analiza skupia się na identyfikacji krajowych i regionalnych czynników związanych z rozwojem srebrnej gospodarki i efektami polityki aktywnego starzenia się.

Pierwsza część artykułu zawiera przegląd koncepcji teoretycznych związanych ze srebrną gospodarką i realizacją strategii ONZ i UE wobec starzenia się społeczeństw. Druga część koncentruje się na porównaniach AAI i jego indeksów składowych (tematycznych) do różnych typologii krajów. Trzecia część zawiera wybrane wyniki pogłębionej analizy wybranych przypadków

regionalnych modeli srebrnej gospodarki. Podsumowanie zawiera praktyczne zalecenia dla instytucji zaangażowanych w politykę wobec starzenia się społeczeństw oraz rekomendacje dotyczące dalszych kierunków badań¹.

2. Relacje pomiędzy polityką aktywnego starzenia się i koncepcją srebrnej gospodarki

Według Światowej Organizacji Zdrowia (WHO, 2002, s. 12), aktywne starzenie można zdefiniować jako „proces optymalizacji możliwości w zakresie zdrowia, partycypacji i bezpieczeństwa w celu poprawy jakości życia wraz z wiekiem”. Takie podejście zwraca szczególną uwagę na starzenie się zgodnie z perspektywą biegu życia, na różnorodność osób starszych i na holistyczne podejście do determinantów starzenia, w tym: przekrojowych czynników kultury i płci, zdrowia i systemu społecznego, czynników behawioralnych, czynników osobistych, środowiska fizycznego, środowiska społecznego oraz czynników ekonomicznych (WHO, 2002, s. 19–32).

Koncepcja aktywnego starzenia się zwraca również szczególną uwagę na potrzebę polityki ukierunkowanej na ograniczanie kosztów opieki zdrowotnej i kosztów ubezpieczeń społecznych związanych z chorobami niezakaźnymi, które są bardziej powszechne wśród osób starszych, jak np. rak, cukrzyca, choroby serca, choroby płuc i różne typy demencji (WHO, 2002, s. 14, 42). Występowanie wielu chorób niezakaźnych może zostać ograniczone lub opóźnione poprzez promocję zdrowia, profilaktykę chorób przewlekłych, promowanie zdrowego stylu życia i bezpieczeństwa w pracy, które zmniejszają ryzyko niepełnosprawności oraz służą promocji samodzielnego życia i starzenia się w miejscu zamieszkania (*ageing in place*). Wszystkie te obszary wymagają upowszechniania i stosowania odpowiednich produktów i usług nie tylko dla osób starszych, ale także osób młodych i w wieku średnim, które starzeją się i w przyszłości także będą żyć w okresie starości.

Co więcej, współcześnie postęp technologiczny umożliwia szersze zastosowanie rozwiązań, które częściowo uzupełniają niedobory siły roboczej związane ze zmianami demograficznymi (zwłaszcza starzeniem się społeczeństwa i spadkiem liczby ludności) poprzez wzrost wydajności pracy oraz zastąpienie wielu czynności pracy fizycznej przez pracę maszyn, automatów i robotów (Ervik, 2009). Jednocześnie nieuwzględnianie efektów dostępności i wykorzystania nowych technologii może prowadzić do nowej formy wykluczenia cyfrowego, w UE określanego już w literaturze jako „wykluczenie robotyczne/podział robotyczny” (Ervik, 2009). Ta uwaga prowadzi nas do koncepcji „srebrnej gospodarki”, która wciąż nie jest jeszcze spójnie określona i zoperacjonalizowana w literaturze przedmiotu (zob. European Commission, 2007; 2015; Klimczuk, 2011; 2012; 2015).

Srebrna gospodarka jest często rozumiana w wąskim znaczeniu jako „srebrny rynek”, który obejmuje towary i usługi dla osób starszych i rozwiązania dla starszych pracowników. Jednak takie podejście może prowadzić

tylko do zmian w marketingu (głównie do tworzenia marek dla osób starszych), podczas gdy zachodzi potrzeba skupienia się również na rozwiązaniach, które będą zmniejszać dyskryminację ze względu na wiek (*ageism*) oraz na rozwiązaniach z zakresu projektowania przestrzeni publicznych, domów i mieszkań przyjaznych dla wszystkich grup wiekowych (np. z wykorzystaniem koncepcji projektowania uniwersalnego i technologii asystujących). Tak więc, szersze podejście do srebrnej gospodarki obejmuje również edukację, prace badawczo-rozwojowe, międzysektorowe zestawienia towarów i usług z już istniejących sektorów oraz możliwości kariery w „srebrnych przemysłach” (European Commission, 2007, s. 96). Srebrne przemysły w powiązaniu z segmentami srebrnego rynku obejmują: opiekę zdrowotną, inteligentne życie (technologie *smart*), adaptacje mieszkań i usługi wspomagające życie coraz bardziej oparte na technologiach informacyjnych i telekomunikacyjnych (ICT), edukację i kulturę, ICT i media, robotykę usługową, rozwiązania na rzecz mobilności, wypoczynek i podróże, fitness i odnowę biologiczną, ubrania i modę, usługi opiekuńcze, ubezpieczenia oraz usługi finansowe (Enste, Naegele i Leve, 2008, s. 330–331; Moody i Sasser, 2012, s. 464).

Za kluczowe elementy wspólne dla wymienionych obszarów srebrnej gospodarki mogą zostać uznane gerontechnologia oraz innowacje społeczne dla starzejących się społeczeństw. Pierwsze pojęcie odnosi się do badań nad technologiami oraz produktami i usługami dedykowanymi dla osób starszych, które pomagają im w niemal każdym aspekcie życia, szczególnie w utrzymaniu zdrowia i poczucia własnej wartości, w poprawie warunków mieszkaniowych i życiu codziennym, w mobilności i transporcie, w komunikacji i zarządzaniu oraz w pracy i wypoczynku (Burdick, 2007, s. 627–629). Na przykład gerontechnologia odnosi się do projektowania elektronicznych pomocy życia codziennego, takich jak rozwiązania z zakresu telepracy, czujniki, alarmy, urządzenia do poprawy słuchu i węchu, systemy łazienkowe i inteligentne domy. Pojęcie innowacji społecznych natomiast odnosi się ogólnie do nowych strategii, koncepcji, produktów, usługi i form organizacyjnych, które mają na celu zaspokojenie potrzeb pojawiających się zwłaszcza na pograniczach różnych sektorów systemu społecznego (O’Sullivan, Mulgan i Vasconcelos, 2010). Są to na przykład innowacje wyłaniające się na styku współpracy lub konkurencji sektora publicznego i sektora komercyjnego, sektora komercyjnego i sektora pozarządowego, sektora komercyjnego oraz sektora ekonomii społecznej lub sektora nieformalnego. Takie innowacje mają społeczne cele i środki oraz generują nowe relacje społeczne i więzi kooperacyjne pomiędzy jednostkami, grupami i organizacjami. Przykłady takich innowacji obejmują m.in. kreatywne wykorzystanie nowych technologii dla osób starszych i przez osoby starsze, nowe modele opieki, w tym kombinacje formalnych i nieformalnych form wsparcia, tworzenie przestrzeni sprzyjających budowie relacji międzypokoleniowych i mobilizowanie sieci zaufania (kręgów wsparcia społecznego, grup samopomocowych).

W tym miejscu należy podkreślić, że na poziomie krajowym i regionalnym można zaobserwować różne bariery rozwoju srebrnej gospodarki (Klimczuk, 2011). Na przykład przeszkodą w rozwoju tego systemu produkcji i dystrybucji dóbr i usług dla starzejącej się populacji może być małe zainteresowanie podmiotów gospodarczych ich rozwojem i wdrażaniem w niektórych regionach. Przeszkodą może być także skupienie się firm na towarach i usługach dla zamożnych osób starszych. Bariery mogą być także niekorzystne wzorce konsumpcji osób starszych (np. zorientowanie na produkty zaspokajające potrzeby podstawowe i zdrowotne, nieufność wobec nowości). Ponadto niektóre regiony mogą ukierunkować rozwój srebrnej gospodarki na przyciąganie starszych wiekiem imigrantów i turystów, ale strategia ta może nie przynosić oczekiwanych efektów rozwojowych z uwagi na np. niską atrakcyjność względem obszarów metropolitalnych lub niedostatki infrastruktury społecznej.

Polityka UE wobec starzenia się społeczeństw uwzględnia już szereg obszarów interwencji i koncentruje się na włączeniu problematyki starzenia się (*mainstreaming ageing*) do głównego nurtu polityki publicznej, w tym polityk szczegółowych, takich jak: polityka zatrudnienia (w tym wdrażanie zarządzania wiekiem w organizacjach), polityka równości szans, polityka innowacyjna i naukowa oraz polityka kształcenia przez całe życie (European Commission, 2005; 2009; 2011; 2012). Rozwój srebrnej gospodarki wymaga jednak zwiększenia zakresu koordynacji polityk, współpracy pomiędzy inicjatywami ogólnymi i oddolnymi (takimi jak sieć regionów srebrnej gospodarki „SEN@ER”, 2014; Enste, Naegele i Leve, 2008, s. 330; Ferry i in., 2006, s. 31–33, 80–90), spójności dokumentów strategicznych, wielopoziomowego współzarządzania (*multilevel governance*), rozwoju wskaźników statystycznych, integracji i reorganizacji usług publicznych w kierunku rozwoju koprodukcji usług z obywatelami (*coproduction of public services*) oraz tworzenia struktur i form dialogu między społecznościami lokalnymi i administracją (Katsarova, 2008).

Należy przy tym podkreślić, iż dopiero w 2015 r. Komisja Europejska ogłosiła prace nad strategią w zakresie rozwoju srebrnej gospodarki oraz wsparła międzynarodowy sondaż, który ma pozwolić m.in. na doprecyzowanie koncepcji srebrnej gospodarki, rozpoznanie dobrych praktyk oraz uszczegółowienie celów i działań, szczególnie w kontekście wsparcia inteligentnych technologii związanych z potrzebami starzejących się społeczeństw (<http://www.smartsilvereconomy.eu>, 18.05.2016). Na efekty tych prac należy jednak jeszcze poczekać. Jednakże niniejszy artykuł sugeruje, że regionalne srebrne gospodarki mogą być również związane ze strategiami inteligentnych specjalizacji w ramach polityki spójności na lata 2014–2020, ponieważ w niektórych regionach UE istnieją już silne ośrodki rozwojowe gerontechnologii i innowacji społecznych dla starzejących się społeczeństw (Foray i in., 2012).

3. Indeks aktywnego starzenia się w kontekście zróżnicowań kapitalizmu i typologii państw dobrobytu

Indeks aktywnego starzenia się (AAI) zawiera porównania pomiędzy 28 państwami członkowskimi UE według wskaźników podzielonych na dwa wymiary i cztery obszary tematyczne, a następnie analizowane dodatkowo według płci osób starszych. Pierwszym wymiarem są „rzeczywiste doświadczenia aktywnego starzenia się”, które obejmują obszary: zatrudnienie, uczestnictwo w życiu społecznym – aktywność społeczna oraz niezależność, zdrowie i bezpieczeństwo. Drugim wymiarem i zarazem czwartym obszarem jest „zdolność i przygotowanie otoczenia do wykorzystania potencjału starzejącego się społeczeństwa” (Zaidi, 2013, s. 6). Kraje, które cechują najniższe wyniki w ogólnym indeksie AAI, niekiedy wykazują wyższą aktywność od pozostałych w wybranych dziedzinach. Na przykład Węgry mają jedną z najniższych ocen w ogólnym rankingu, ale radzą sobie relatywnie dobrze w dziedzinie samodzielnego życia, zdrowia i bezpieczeństwa osób starszych. Ponadto wskaźniki we wszystkich trzech domenach dotyczących rzeczywistych doświadczeń aktywnego starzenia się są dodatnio skorelowane z indeksem zdolności i przygotowania otoczenia do wykorzystania potencjału starzejącego się społeczeństwa (Zaidi, 2013, s. 26, 29, 32). Innymi słowy, kraje, które są lepiej przygotowane do starzenia się pod względem zarówno infrastruktury, jak i kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego, lepiej radzą sobie z rozwiązywaniem wyzwań związanych ze starzeniem się ich społeczeństw. Ponadto badacze odpowiedzialni za przygotowanie indeksu odnotowali dodatnią korelację AAI z poziomem PKB per capita, co sugeruje, że kraje o relatywnie wyższym standardzie życia tworzą większą zdolność do wykorzystania potencjału aktywnego starzenia się, a co za tym idzie także warunki sprzyjające dalszemu rozwojowi i aktywności społecznej na ostatnim etapie życia (Zaidi, 2013, s. 21).

Jednak AAI tylko częściowo pozwala nam na wyjaśnienie różnic między potencjalnymi modelami srebrnych gospodarek w UE, ponieważ indeks ten nie zawiera m.in. wskaźników związanych bezpośrednio z konsumpcją, produkcją, badaniami i rozwojem czy też wzornictwem przemysłowym produktów i usług dla starzejących się społeczeństw. Tak więc, indeks ten wciąż może zostać rozbudowany, chociażby poprzez dodanie do niego elementów z typologii państw opiekuńczych (modeli/systemów/reżimów polityki społecznej) i typologii zróżnicowań kapitalizmu.

Jedną z najbardziej znanych typologii różnych modeli państw dobrobytu zaproponował Gosta Esping-Andersen (1990) na podstawie sporządzonego przez siebie indeksu „dekomodyfikacji” (odtwarowienia, uniezależnienia dostępu do świadczeń i usług społecznych od rynku) oraz wpływu świadczeń i usług społecznych na zakres stratyfikacji społecznej. Teoria ta wyjaśnia, że w krajach o reżimie socjaldemokratycznym istnieje wysoki poziom dekomodyfikacji, usługi opiekuńcze i pielęgnacyjne są powszechnie świadczone przez

podmioty publiczne, zakres wymiany wynagrodzeń na świadczenia społeczne jest wysoki, wdrażana jest polityka pełnego zatrudnienia oraz istnieje silna pozycja związków zawodowych. Przykład stanowią kraje skandynawskie.

W systemie konserwatywno-korporacyjnym państwo zaś wspiera rodziny, ubezpieczenia społeczne są uzależnione od pozycji jednostek na rynku pracy, zabezpieczenie społeczne jest zależne od opłacanych składek, zaś pomoc społeczna i opieka pielęgnacyjna są dostarczane głównie przez opiekunów nieformalnych, organizacje pozarządowe i społeczności lokalne. Administracja publiczna interweniuje często dopiero, gdy wskazane podmioty nie są w stanie same poradzić sobie z problemami (zasada subsydiarności). Przykłady stanowią Austria, Francja, Niemcy, Włochy i Japonia.

Ostatnia grupa krajów w typologii Esping-Andersena reprezentuje reżimy liberalne, które charakteryzuje indywidualizm w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, niski poziom dekomodifikacji i świadczeń socjalnych, uzależnienie świadczeń i usług od dochodów, powszechna komercjalizacja usług opiekuńczych i pielęgniarstwa, konkurencja między różnymi dostawcami oraz mała rola związków zawodowych. Przykłady stanowią Wielka Brytania i Stany Zjednoczone.

Typologia Esping-Andersena była wielokrotnie sprawdzana, krytykowana i modyfikowana przez wielu badaczy (zob. Arts i Gelissen, 2006). Na potrzeby tego artykułu przywołana zostanie modyfikacja zaproponowana przez Yuriego Kazepova (2010, s. 52–63), który rozszerzył przywołany model o dwa rodzaje państw opiekuńczych. Teoria Kazepova koncentruje się na „przeskalowaniu” (*rescaling*) i współzarządzaniu (*governance*) polityką społeczną, tak aby uwzględniała ona nie tylko decentralizację usług, czyli przekazywanie ich wdrażania od podmiotów centralnych państwa do lokalnych, ale także by była jeszcze bardziej ukierunkowana na rozwój mieszanych form opieki społecznej (*welfare mix*) na poziomie regionalnym i lokalnym, czyli do wdrażania usług społecznych w ramach różnego rodzaju partnerstw międzysektorowych.

Pierwszy zaobserwowany przez Kazepova w tym kontekście system określony został jako „familistyczny” i koncentruje się na użyciu mniejszej ilości zasobów, które są ukierunkowane głównie na politykę rodzinną. Cechą tego modelu jest w efekcie przeciążenie rodzin obowiązkami opiekuńczymi, segmentacja rynku pracy według płci, lokalne zróżnicowanie partykularnych interesów i różnych form współzarządzania problemami społecznymi oraz słabe zapobieganie ubóstwu. Przykłady stanowią Hiszpania i Włochy.

Drugi dodatkowy model państw dobrobytu dotyczy krajów przechodzących transformację systemową i dotyczy modelu, który wyłania się w większości krajów Europy Centralnej i Środkowo-Wschodniej. W krajach tych podejmowane są reformy polityki społecznej zachodzące w kontekście ograniczeń finansowych i przynoszące ambiwalentne efekty. Niektóre kraje w ramach tej grupy skupiają się na prywatyzacji świadczeń i usług społecznych (np. reformy systemów emerytalnych), podczas gdy inne inwestują

głównie w skoordynowanie usług rynkowych i publicznych. Cechą wspólną tych krajów jest wdrażanie znaczących reform administracji terytorialnej zorientowanych na odchodzenie od centralnej regulacji usług i świadczeń do ich decentralizacji, co wywołuje dalsze pogłębienie różnic regionalnych i lokalnych.

W tabeli 1 zaprezentowano porównanie dziedzin AAI dla wybranych krajów reprezentujących poszczególne typy państw opiekuńczych. Zestawienie to pokazuje, że skrajnie odmienne modele – model socjaldemokratyczny oraz model liberalny – znacząco lepiej radzą sobie z rozwiązywaniem problemów związanych ze starzeniem się społeczeństwa niż państwa reprezentujące modele konserwatywno-korporacyjny, familistyczny i przechodzące transformację systemową.

Pogłębienie wyjaśnień dotyczących tych różnic jest możliwe poprzez analizę osiągnięć i wyzwań wybranych krajów reprezentujących poszczególne modele państw dobrobytu przedstawionych w „Sprawozdaniu podsumowującym wdrażanie MIPAA w regionie EKG ONZ” (UNECE, 2012). Większość państw liberalnych, socjaldemokratycznych i konserwatywno-korporacyjnych zrealizowało zobowiązania 1 (wprowadzanie tematyki starzenia do głównego nurtu polityk publicznych), 4 (dostosowanie systemów zabezpieczenia społecznego do zmian demograficznych) i 7 (zapewnienie wysokiej jakości życia w każdym wieku i utrzymanie niezależnego życia). W przypadku wyzwań kraje socjaldemokratyczne mają zwykle problemy z realizacją zobowiązań 2 (zapewnienie pełnej integracji i uczestnictwa osób starszych) i 7, podczas gdy reżimy konserwatywno-korporacyjne z osiągnięciem zobowiązań 4 i 7. W przypadku krajów liberalnych nie stwierdzono żadnego wspólnego wzoru wyzwań, jakim muszą sprostać. Reżimy familistyczne mają tendencję do osiągania zobowiązań 4 i 5 (dostosowanie rynku pracy do starzenia się ludności), ale zobowiązanie 7 stanowi wyzwanie. Reżimy znajdujące się w transformacji ustrojowej mają tendencję do osiągania zobowiązania 1, podczas gdy 4 i 7 są głównymi wyzwaniami. Tym samym kraje transformacji wykazują tu pewne podobieństwa do krajów konserwatywno-korporacyjnych, co można tłumaczyć bliskością geograficzną i być może związaną z nią dyfuzją oraz adaptacją zbliżonych regulacji i praktyk. Podobieństwo to zdaje się potwierdzać też zbliżona w AAI słabość systemów konserwatywno-korporacyjnych i przechodzących transformację w zakresie skutecznej promocji zatrudnienia wśród osób starszych.

Typologie państw dobrobytu w zestawieniu z AAI pozwalają na wyjaśnienie różnic między potencjalnymi modelami srebrnej gospodarki, szczególnie w odniesieniu do świadczeń i usług społecznych. Zasadne jest jednak uwzględnienie też zróżnicowań czynników społeczno-kulturowych, które oddziałują na praktykę gospodarczą w poszczególnych krajach i tym samym na realizowaną w nich politykę gospodarczą. W odniesieniu do teorii Petera A. Halla i Davida W. Soskice (2001) możemy zawęzić opis potencjalnych modeli srebrnej gospodarki w UE do trzech głównych typów. Należy przy

Modele państwa dobrobytu	Zatrudnienie				Aktywność społeczna				Niezależność, zdrowie i bezpieczeństwo				Zdolność i przygotowanie otoczenia do wykorzystania potencjału starzejącego się społeczeństwa				Ogółem			
	indeks		ranking		indeks		ranking		indeks		ranking		indeks		ranking		indeks		ranking	
	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014
Liberalny (Wielka Brytania)	35,5	35,8	3	4	20,0	20,0	11	11	75,7	73,7	6	11	61,4	61,3	5	5	39,3	39,2	4	5
Socjaldemokratyczny (Szwecja)	41,0	43,4	<i>1</i>	<i>1</i>	22,6	22,6	4	4	78,7	78,6	<i>2</i>	<i>4</i>	69,5	69,2	<i>1</i>	<i>1</i>	44,0	44,8	<i>1</i>	<i>1</i>
Konserwatywno-korporacyjny (Francja)	21,0	24,1	21	16	22,4	22,4	5	5	74,6	75,9	9	6	57,8	59,1	9	9	34,2	35,7	12	9
Familistyczny (Włochy)	20,9	23,0	22	19	24,1	24,1	<i>2</i>	<i>2</i>	69,9	69,0	19	17	52,8	53,4	15	15	33,3	34,0	15	14
Przechodzący transformację (Polska)	19,8	22,4	24	20	12,2	12,2	27	28	67,5	64,9	21	24	46,7	47,9	22	22	27,3	28,2	27	27
EU27 (2012)/EU28 (2014)	27,1	27,9	–	–	18,1	18,1	–	–	71,7	70,6	–	–	54,2	54,4	–	–	33,8	34,0	–	–

Tab. 1. Porównanie indeksu aktywnego starzenia się i wybranych modeli europejskich państw dobrobytu. Źródło: opracowanie na podstawie A. Zaidi, K. Gasior, M.M. Hofmarcher, O. Lelkes, B. Marin, R. Rodrigues, A. Schmidt, P. Vanhuyse i E. Zolyomi. (2013). *Active Ageing Index 2012: Concept, Methodology and Final Results: Methodology Report Submitted to European Commission's DG Employment, Social Affairs and Inclusion, and to Population Unit, UNECE, for the project: „Active Ageing Index (AAI)”. Geneva: UNECE*; A. Zaidi. (2014). *Policy Brief: AAI 2014: Active Ageing Index for 28 European Union Countries*. Pozyskano z: www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/76287849/Policy_Brief_AAI_2014_November2014_FINAL.PDF (06.06.2015); Y. Kazepov. (2010). *Rescaling Social Policies towards Multilevel Governance in Europe: Some Reflections on Processes at Stake and Actors Involved*. W: Y. Kazepov (red.), *Rescaling Social Policies. Towards Multilevel Governance in Europe* (s. 35–72). Farnham, Burlington: Ashgate, s. 35–72.

tym podkreślić, że typologia Halla i Soskice, podobnie jak przywoływane typologie Esping-Andersena i Kazepova, podkreśla wpływ poziomu indywidualizmu i aktywności związków zawodowych na różnice między państwami UE.

Europejskie liberalne modele polityki społecznej (wraz z Australią i Stanami Zjednoczonymi) odpowiadają „liberalnym srebrnym gospodarkom”, które charakteryzują się: mechanizmami rynkowymi i relacjami między przedsiębiorstwami opartymi na konkurencyjności, równowagą osiąganą poprzez popyt/podaż i hierarchię potrzeb, bezpośrednią konkurencją produktów, kompletnym i formalnym kontraktowaniem, swobodnym przepływem zasobów i nakładów na inwestycje, segmentacją rynku pracy, tj. zatrudnieniem w pełnym wymiarze godzin w przypadku umiejętności ogólnych i zatrudnieniem krótkoterminowym w przypadku umiejętności specjalistycznych, ustalaniem płac na poziomie firm, skupieniem się na edukacji formalnej w szkołach i uczelniach, niskim poziomem uzwiązkowienia, nierówną dystrybucją dochodów, ukierunkowaniem na innowacje radykalne, przewagami komparatywnymi uzyskiwanymi poprzez nakłady na wysokie technologie i rozwój usług oraz politykami na rzecz deregulacji, praktyk antymonopolowych i ustanawiającymi zwolnienia podatkowe.

Większość państw socjaldemokratycznych i konserwatywno-korporacyjnych (wraz z Japonią) odpowiada modelowi określoneemu przez Halla i Soskice jako „skoordynowane gospodarki rynkowe”. Tak więc, można przyjąć, że systemy „koordynowanych srebrnych gospodarek” cechują: oparcie na relacjach innych niż rynkowe (silna rola państwa i samorządu gospodarczego), równowaga osiągana jest poprzez strategiczne interakcje między przedsiębiorstwami i innymi podmiotami, dominacja wspólnych więzi, sojuszków i relacji międzyorganizacyjne, zróżnicowana produkcja skupiona na obszarach niszowych, system prawny, który jest niekompletny, a kontraktowanie opiera się na relacjach nieformalnych, liczne instytucje monitorujące i kontrolne, rynek pracy zróżnicowany ze względu na długość czasu pracy, tj. mniej godzin pracują osoby o specyficznych umiejętnościach, więcej zaś zatrudnione na nieruchomościach stanowiskach pracy, ustalanie płac na poziomie poszczególnych sektorów gospodarki, praktyczna nauka zawodu skupiająca się na przekazywaniu umiejętności branżowych, wysoki poziom uzwiązkowienia, stosunkowo równy podział dochodów, gospodarka zorientowana na innowacje przyrostowe, przewaga komparatywna osiągana poprzez jakość produkcji oraz polityki publiczne skoncentrowane na zachęcaniu firm do współpracy.

Hall i Soskice twierdzą, że trzeci model kapitalizmu może pojawić się w krajach basenu Morza Śródziemnego, które cechują się dużym sektorem rolniczym, wpływem nierynkowej koordynacji w dziedzinie finansów korporacyjnych (podmioty gospodarki społecznej, jak np. przedsiębiorstwa społeczne, banki spółdzielcze, kooperatywy, spółdzielnie i organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą) oraz liberalnymi zasadami w stosunkach pracy. Tym samym odpowiednio trzeci model srebrnej gospo-

darki posiadałby cechy specyficzne dla gospodarki społecznej, rozwiązania oparte na ideach samopomocy i samoorganizacji oraz związane z wykorzystaniem atutów obszarów wiejskich (np. turystyka, rekreacja, usługi uzdrowiskowe oraz rehabilitacji medycznej i geriatrycznej).

Niemniej należy zauważyć, że Hall i Soskice w swojej typologii nie uwzględniają w ogóle krajów przechodzących transformację ustrojową. Lukę tę pozwala uzupełnić modyfikacja tej typologii zaproponowana przez Andreasa Nölke i Arjana Vliegentharta (2009). Badacze ci sugerują, że w krajach transformacji systemowej można zaobserwować pojawienie się „zależnych gospodarek rynkowych” i co za tym idzie można tu wyróżnić też „zależne srebrne gospodarki”, które charakteryzują się: uzależnieniem relacji między firmami od hierarchii względem korporacji transnarodowych, bezpośrednimi inwestycjami zagranicznymi i zagranicznymi bankami, sterowaniem działalnością firm, oddziałów przez centrale przedsiębiorstw transnarodowych, zaspokojeniem popytu na wykwalifikowaną siłę roboczą, układami zbiorowymi na poziomie firm, ograniczeniem wydatków na rozwój dalszych kwalifikacji wśród pracowników, transferem dochodów i technologii wewnątrz przedsiębiorstw transnarodowych oraz centrami montażowymi dla średnio zstandaryzowanych towarów przemysłowych.

Pogłębienie wiedzy o wyróżnionych modelach srebrnej gospodarki w kontekście analizy wyników AAI może zostać również oparte na wykorzystaniu teorii różnic kultur narodowych autorstwa Charlesa Hampdena-Turnera i Fonsa Trompenaarsa (2000). Model ten jest stosowany zwłaszcza w obszarze zarządzania zasobami ludzkimi w odniesieniu do ustanawiania kultur organizacyjnych, wykorzystania różnorodności kadr i współpracy międzykulturowej oraz zawiera siedem dychotomicznych wymiarów. W wymiarze uniwersalizm–partykularyzm prawie wszystkie kraje UE charakteryzują się pierwszym wymiarem, który koncentruje się na standaryzacji i racjonalizacji działań, towarów i usług. W wymiarze indywidualizm–komunitaryzm możemy założyć, że reżimy liberalne, socjaldemokratyczne i znajdujące się w transformacji podkreślają indywidualne zachowania, podczas gdy inne modele koncentrują się na działaniach grupowych. W wymiarze analiza–synteza systemy liberalne i w transformacji koncentrują się na analizie zjawiska poprzez gromadzenie szczegółowych informacji, a nie na integracji wiedzy. Na przykład gospodarki są tu zorientowane na rozwój różnych technologii wspomagających niż na budowę nielicznych, ale złożonych wewnętrznie robotycznych rozwiązań dla osób starszych. W wymiarze neutralne–emocjonalne reżimy liberalne, socjaldemokratyczne i konserwatywno-korporacyjne wydają się neutralne w wyrażaniu emocji, a relacje biznesowe są zazwyczaj traktowane instrumentalnie. W reżimach w okresie transformacji i familistycznych społeczeństwa są zaś emocjonalne, co jest np. ważne podczas negocjacji. Modele srebrnej gospodarki w krajach UE można podzielić też w wymiarze osiąganym–otrzymanym stanowisk. Systemy liberalne i socjaldemokratyczne mają tendencję do promowania indywidualnych osiągnięć i awansów, podczas

gdy konserwatywno-korporacyjne, familistyczne i w transformacji są bardziej hierarchiczne. W wymiarze wewnątrz- i zewnątrzsterowności społeczeństwa UE wydają się bardziej zorientowane na samodzielne kontrolowanie swojego otoczenia niż bycie kontrolowanymi przez wpływy z zewnątrz, co jest cechą szczególną głównie społeczeństwa japońskiego. Duża zgodność widoczna jest również w przypadku wymiaru sekwencyjne-synchroniczne postrzeganie czasu, gdyż wszystkie społeczeństwa UE posługują się linearną koncepcją czasu, która pozwala na wykonanie czynności w możliwie najkrótszym czasie. Tymczasem na skrajnym biegunie znajduje się społeczeństwo japońskie, gdzie uznanie cyklicznej koncepcji czasu pozwala na planowanie długoterminowe. W tym miejscu musimy podkreślić, że choć typologia ta wskazuje na podobieństwa kultur narodowych w UE, to jednocześnie ściśle odróżnia je od krajów azjatyckich, szczególnie od Japonii, która jest powszechnie uznawana za najstarszy ludnościowo kraj na świecie, w którym srebrny rynek wyłonił się już w latach 70. XX w. (Coulmas, 2008).

Powyższe rozważania pozwalają na stwierdzenie, że w UE możemy obserwować rozwój co najmniej czterech modeli srebrnej gospodarki: *liberalnego* (w liberalnych państwach dobrobytu), *koordynowanego* (w reżimach socjal-demokratycznych i konserwatywno-korporacyjnych), *mieszanego/hybrydowego* (w reżimach familistycznych) oraz *zależnego* (w państwach przechodzących transformację). Jednakże można założyć, że dalsze różnicowanie się modeli może zachodzić na poziomie regionalnym.

4. Charakterystyka wybranych regionalnych modeli srebrnej gospodarki

Niniejsza część artykułu koncentruje się na syntezie rozproszonych opisów wybranych przypadków regionalnych modeli srebrnej gospodarki w krajach UE.

Wyniki badań dotyczących „kurczących się regionów” (ulegających depopulacji i jednocześnie starzeniu się ludności) przeprowadzonych na wniosek Parlamentu Europejskiego sugerują, że istnieją „dwie Europy demograficzne” podzielone na cztery podtypy krajów (Katsarova, 2008, s. 18–19). Wszystkie stare państwa członkowskie UE (z wyjątkiem Irlandii) charakteryzują się koncentracją mieszkańców w wieku 30–45 lat oraz wzrostem średniej długości życia. Kraje „zachodnie stare” (rejon Morza Śródziemnego, Niemcy i Austria) charakteryzują się spadkiem liczebności ludzi młodych i niewystarczającą skalą uzupełniania ubytków ludności przez migracje. Kraje „zachodnie młode” obejmują natomiast regiony północno-zachodnie, z niższym spadkiem liczebności osób młodych i wysokim poziomem imigracji. Dla porównania „wschodnie” kraje UE (z Irlandią) charakteryzują się głównie dwiema grupami wieku: 45–55 i 20–35. Jednak młoda populacja gwałtownie maleje w wyniku emigracji do Europy Zachodniej. Wśród krajów tych wyróżnia się społeczeństwa „wschodnie stare” (kraje bałtyckie, Węgry,

Czechy i Bułgaria) oraz „wschodnie młode” (Polska, Słowacja, Rumunia, Malta, Cypr i Irlandia) (Katsarova, 2008, s. 18). Ponadto kraje „wschodnie” i obszary peryferyjne UE cechują się większą ilością kurczących się regionów niż kraje „zachodniej” części UE i zlokalizowane w centrum. Kurczące się regiony wydają się znacznie biedniejsze i osiągają niższy rozwój gospodarczy niż przeciętna UE, przy czym są też bardziej zależne od płatności transferowych w postaci bezpośredniej pomocy regionalnej, solidarności międzyludzkiej (np. transferów pieniężnych pochodzących od emigrantów; *remittances*) oraz inwestycji publicznych w infrastrukturę i podstawowe usługi (Katsarova, 2008, s. 48–50). Ponadto kurczące się regiony często charakteryzują się wysokim udziałem rolnictwa, usług osobistych i działalności niekomercyjnej lub stanowią dawne tereny przemysłowe (w Polsce i Rumunii). Zatem takie regiony mają jednocześnie mniej podmiotów istotnych dla prac badawczo-rozwojowych w obszarze srebrnej gospodarki i w konsekwencji przypuszczalnie najwięcej barier w stworzeniu spójnego systemu takiej gospodarki. Wyjątki – zdaniem autorów przywoływanego raportu – stanowią jedynie wydłubiające się obszary zachodnich Niemiec i Republiki Czeskiej.

Powyższe obserwacje potwierdzają i uzupełniają wyniki badań projektu „Regiony dla wszystkich grup wiekowych” (Ferry i in., 2006, s. 14–19). Analizy demograficzne przeprowadzone na potrzeby tego projektu pokazują, że w UE zachodzi także polaryzacja na osi obszary miejskie–obszary wiejskie. Większość regionów miejskich cechuje pozytywny rozwój demograficzny spowodowany migracjami przychodzącymi, które sprawiają że głównym wyzwaniem tych obszarów jest integracja migrantów na rynku pracy i w obszarze życia publicznego. Obszary wiejskie zaś dokładnie na odwrót, cechują się w tym zakresie zazwyczaj negatywnymi tendencjami (Ferry i Vironen, 2010, s. 4). Regiony w liberalnych państwach opiekuńczych, takich jak Wielka Brytania i Irlandia skupiają swoją politykę związaną ze starzeniem się społeczeństwa głównie na rynku pracy, opiece zdrowotnej i zmniejszaniu negatywnych postaw wobec starzenia. Według przywoływanych badań strategię krajową dotyczącą polityki wobec starzenia się w tych państwach często mają niewielki wpływ na zapisy znajdujące się w dokumentach regionalnych. Regiony państw socjaldemokratycznych skupiają się zaś na walce z dyskryminacją (ze względu na wiek, płeć itd.), na promocji elastycznych warunków pracy dla osób starszych oraz na oferowaniu bezpłatnego doradztwa dla przedsiębiorstw w dziedzinie polityki starzenia się. Ponadto kraje te oferują zasoby instytucjonalne i finansowe dla regionów o rozproszonym osadnictwie, czyli takich, w których dostarczanie usług opiekuńczych dla osób starszych jest znacznie utrudnione. Państwa konserwatywno-korporacyjne skupiają się na krajowych reformach systemów zabezpieczenia społecznego (np. podwyższanie wieku emerytalnego), podczas gdy polityki na poziomie regionalnym są sfragmentaryzowane i brak im koordynacji. Regiony w reżimach familistycznych koncentrują swoją politykę wobec starzenia się na świadczeniu usług opiekuńczych, zwiększeniu niezależności osób starszych

i na osłabianiu zachęt do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę. Państwa przechodzące transformację skupiają się na restrukturyzacji gospodarek narodowych. Rozwój sformalizowanych polityk wobec starzenia się zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym zyskał tu na znaczeniu głównie dopiero wraz z obchodami Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej w 2012 r.

Ponadto dalsze studia przypadków (tabela 2) pozwalają na opisanie czynników, które przyczyniły się do skutecznego wdrażania regionalnych interwencji wobec starzenia się ludności. Czynniki te stanowią: wola polityczna i demokratyczna legitymacja władzy, przygotowanie gruntu pod wdrażanie programów w postaci badań oraz utworzenia stosownych baz danych, autonomia finansowa samorządów oraz zgoda władz regionalnych na przeprowadzenie ewaluacji (Ferry i in., 2006, s. 46–47). Na podstawie przeglądu przytoczonych studiów przypadku możemy również dodać, że czynnikiem sprzyjającym realizacji programów wobec starzenia się jest wysoka jakość kapitału ludzkiego i kapitału społecznego liderów w regionach. Zasoby te są kluczowe w budowie otoczenia biznesu na rzecz rozwoju srebrnej gospodarki.

Badania europejskiego projektu „4-Listna Koniczyna: model jakości sektora usług dla seniorów” potwierdzają powyższe obserwacje i pozwalają na dodanie kilku dodatkowych wniosków co do zróżnicowania regionalnych modeli srebrnej gospodarki w UE. Z raportu końcowego tego projektu, powstałego w wyniku porównań usług opiekuńczych we wszystkich krajach UE, wynika, że można je dodatkowo podzielić na trzy rodzaje systemów opieki społecznej (AMU Nordjylland, 2014, s. 10–17). Reżimy socjaldemokratyczne cechuje zróżnicowanie usług, zazwyczaj świadczonych na podstawie wcześniejszych przedpłat w postaci podatków. W krajach konserwatywno-korporacyjnych i liberalnych obecny jest model mieszany, w którym opieka jest traktowana jako obowiązek zarówno władz publicznych, szczególnie lokalnych i podmiotów prywatnych, jednakże rekrutacja i kształcenie opiekunów podlega regułom rynkowym. Tymczasem w krajach o modelach familistycznych i w transformacji mniejszy nacisk kładziony jest na publiczny system opieki społecznej. Głównym problemem usług opiekuńczych dla osób starszych w prawie wszystkich regionach UE jest – w świetle tego raportu – szara strefa pracy opiekunów, która nie opiera się na żadnych normach prawnych i wymogach wobec szkolenia personelu. Regiony w krajach liberalnych, socjaldemokratycznych i konserwatywno-korporacyjnych skupiają się na wspieraniu niezależnego życia, usługach opieki domowej, usługach wsparcia dostarczanego w miejscu zamieszkania osób starszych oraz na korzystaniu z technologii informacyjno-komunikacyjnych. Profile zawodowe w dziedzinie opieki w tych krajach mają tendencję stanowić mieszane kombinacje zadań tradycyjnych, kompleksowych i profesjonalnych. Regiony w krajach familistycznych oraz w krajach transformacji skupiają się na wykorzystaniu sieci społecznych, nieformalnej opieki oraz na podziale zadań z zakresu pomocy i opieki na wiele różnych profili zawodowych.

Modele państwa dobrobytu	Status administracyjny podmiotów koordynujących	Cele strategiczne	Zasady realizacji polityki	Kwestie kluczowe
Liberalny North West (Anglia, Wielka Brytania)	Niewybierane organy samorządowe, agencje rozwoju i organizacje wolontariackie	Podnoszenie świadomości na temat starzenia się w lokalnych organizacjach i rozwój strategii; skupienie się na zaangażowaniu osób starszych; produktywnie starzenie; przeprojektowanie społeczności lokalnych	Głównie poprzez partnerstwa z organizacjami na szczeblu regionalnym, ale także zwiększanie nacisku na koordynację działań na poziomie regionalnym i subregionalnym	Łączenie wprowadzania tematyki starzenia do głównych polityk z działaniami na rzecz podnoszenia świadomości społecznej; partnerstwo jako kluczowa zasada w rozwoju regionalnych odpowiedzi wobec starzenia się społeczeństwa; uznanie za oczywiste korzyści płynących z decentralizacji zadań, ale wyzwaniem jest ich koordynacja na wszystkich poziomach
Liberalny Walia (Wielka Brytania)	Wybierany zespół z ograniczonymi uprawnieniami legislacyjnymi	Obywatelstwo, docenienie wkładu osób starszych; rozwój zdolności osób starszych do dalszej pracy; zintegrowana opieka dla osób starszych	Połączenie podmiotów regionalnych i lokalnych oparte na dobrowolnych porozumieniach i konsensusie w sprawie problemu starzenia się społeczeństwa	Rola decentralizacji; skupienie się na promocji działań obywatelskich; połączenie działań odgórnych i oddolnych; rozszerzanie partnerstwa stanowi wyzwanie dla koordynacji działań, zwłaszcza w zaangażowaniu sektora prywatnego
Socjaldemokratyczny Kainuu (Finlandia)	Wybierany zarząd regionalny z ograniczonymi uprawnieniami legislacyjnymi	Opieka społeczna; ograniczone inicjatywy związane z rynkiem pracy	Kombinacja podmiotów regionalnych i lokalnych oparta na dobrowolnych porozumieniach i konsensusie w sprawie wyzwań starzenia się społeczeństwa	Regionalizacja jako rozwiązanie dla dostarczania usług osobom starszym na słabo zaludnionych obszarach; wykorzystanie ICT; wyzwaniem jest koordynacja na poziomie krajowym i regionalnym
Konserwatywno-korporacyjny Nadrenia Północna-Westfalia (Niemcy)	Wybrany parlament z uprawnieniami legislacyjnymi	Inicjatywy na rynku pracy; srebrna gospodarka jako strategia wobec osób, które znajdują się na emeryturze	Głównie realizacja polityk landu poprzez urzędy publiczne	Silny nacisk na skoordynowanie zagadnień rynku pracy, ale barierę stanowi dyskryminacja na rynku pracy i ograniczona elastyczność pracowników w starszym wieku; innowacyjna inicjatywa srebrnej gospodarki jako budowa rynku produktów i usług dla osób starszych, która jednak może być ograniczona tylko do obszarów o stosunkowo zamożnych seniorach

cd. tab. 2

Modele państwa dobrobytu	Status administracyjny podmiotów koordynujących	Cele strategiczne	Zasady realizacji polityki	Kwestie kluczowe
Konserwatywno-korporacyjny Brabancja Północna (Holandia)	Wybierany zespół z uprawnieniami legislacyjnymi	Podnoszenie świadomości na temat starzenia się i mainstreaming kwestii związanych ze starzeniem się do polityk regionalnych i lokalnych	Promocja prowadzona przez region, jak również przez projekty pilotażowe realizowane na zasadzie dobrowolności dotyczące regionu, samorządów i stowarzyszeń wolontariackich	Demonstrowanie wartości działań podnoszących świadomość wyzwań związanych ze starzeniem; ważne zaangażowanie polityczne i udział zmotywowanych osób
Familistyczny Emilia-Romania (Włochy)	Wybierany zespół z ograniczonymi uprawnieniami legislacyjnymi	Uwzględnianie starzenia się we wszystkich politykach regionu; skupienie się na świadczeniu pomocy i opiece społecznej	Regionalny dokument ramowy realizowany w partnerstwie z gminami	Innowacyjne podejście integracyjne; sposób realizacji sprzyja strategicznemu podejściu do starzenia się wśród gmin, rozszerza możliwości współfinansowania; silna potrzeba kierowania działaniami na poziomie regionu, aby uniknąć ich fragmentacji
Przechodzący transformację Małopolska (Polska)	Propozycja ustanowienia przedstawiciela marszałka województwa odpowiedzialnego za budowę srebrnej gospodarki	Inwestycje, takie jak modernizacja szpitali, starych zasobów mieszkaniowych i uzdrowiskowych; rozwój transportu i komunikacji; rozwój sieci „centrów zdrowia seniorów”; tworzenie „zdrowych miast”	Promocja prowadzona przez region i interesariuszy, autonomiczne decyzje na szczeblu lokalnym	Informowanie lokalnych decydentów o wyzwaniach starzenia społeczeństwa; wzmocnienie współpracy regionalnej; tworzenie rad konsultacyjnych do spraw srebrnej gospodarki; stworzenie systemu raportowania; promowanie koncepcji srebrnej gospodarki za granicą w centrach polskich imigrantów

Tab. 2. Wybrane cechy regionalnych modeli srebrnej gospodarki. Źródło: opracowanie na podstawie M. Ferry, V. Novotný, V. Mancusi, T. Gross i J. Bachtler. (2006). *Regions for All Ages: The Implications of Demographic Ageing for Regional Policy*. Glasgow: European Policies Research Centre, University of Strathclyde, s. IX; S. Golinowska. (red.). (2011). *Małopolskie Studia Regionalne. Challenges of Małopolska in the Context of an Aging Population*. Cracow: Marshal Office of the Małopolska Region.

Andrzej Klimczuk

5. Podsumowanie

W artykule przybliżono zagadnienie potencjalnego zróżnicowania modeli srebrnej gospodarki w krajach UE w ujęciu porównawczym. Przeprowadzone studia literaturowe skupiały się zwłaszcza na zwróceniu uwagi na możliwość wykorzystania do analiz tego tematu indeksu aktywnego starzenia się w powiązaniu z typologiami państw dobrobytu i zróżnicowaniem modeli/kultur kapitalizmu. Artykuł przybliżył podstawowe zagadnienia teoretyczne związane ze srebrną gospodarką i realizacją strategii ONZ i UE wobec starzenia się społeczeństw. W opracowaniu przedstawiono także wnioski z porównania modeli srebrnej gospodarki w wybranych krajach i ich regionach.

Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie co najmniej czterech praktycznych zaleceń dla instytucji zaangażowanych w politykę wobec starzenia się w Polsce i pozostałych krajach UE. Po pierwsze, zasadne jest dalsze promowanie koncepcji srebrnej gospodarki, ale przy jednoczesnym łączeniu jej z gospodarką kreatywną i gospodarką społeczną, które to systemy obejmują innowacje społeczne, wykorzystanie ICT i nowe rozwiązania z zakresu świadczenia usług dla osób starszych (zob. Klimczuk, 2015). Po drugie, istotne jest skupienie się na działaniach na rzecz rozwoju gerontechnologii i innowacji społecznych dla starzejących się społeczeństw, które można uznać za centralne elementy srebrnej gospodarki. Po trzecie, indeks aktywnego starzenia się powinien zostać wzbogacony o wskaźniki dotyczące dyskryminacji ze względu na wiek, relacji międzypokoleniowych, wykorzystania nowych technologii przez osoby starsze, udziału poszczególnych regionów w pracach badawczo-rozwojowych w dziedzinie starzenia się oraz dotyczących wzorców konsumpcji prezentowanych przez osoby starsze. Po czwarte, zasadne jest stymulowanie rozwoju instytucji specjalizujących się we wspieraniu srebrnej gospodarki oraz tworzeniu klastrów w tym obszarze.

Możemy również zaproponować co najmniej sześć kierunków dalszych badań. Po pierwsze, zasadna jest dogłębna analiza regionalnych modeli srebrnej gospodarki, w tym ich powiązań z przyjętymi inteligentnymi specjalizacjami. Po drugie, możliwa jest analiza srebrnej gospodarki w regionach zróżnicowanych kulturowo oraz w „regionach kurczących się”. Trzecim kierunkiem badań mogą być strategie i programy związane z migracjami osób starszych do regionów, które przyjęły koncepcję srebrnej gospodarki. Czwartym kierunkiem mogą być badania srebrnej gospodarki w kontekście odmiennych modeli mieszanych gospodarek dobrobytu, co wiąże się z różnymi typami partnerstw międzysektorowych i sposobów zarządzania wspólnym świadczeniem usług społecznych (*welfare mix* i *welfare pluralism*). Piątym kierunkiem mogą być badania nad transferem technologii i skalowaniem innowacji społecznych związanych ze starzeniem się ludności. Ostatnim istotnym w kontekście tego artykułu kierunkiem badań mogą być analizy dotyczące kształtowania wspólnych standardów (m.in. zarządzania, marketingu, wzornictwa, produkcji, interoperacyjności usług) wśród podmiotów zaangażowanych we wdrażanie koncepcji srebrnej gospodarki.

Przypisy

- ¹ Punktem wyjścia do opracowania niniejszego artykułu był referat przygotowany na potrzeby „Międzynarodowego seminarium nt. indeksu aktywnego starzenia”, które odbyło się 16–17 kwietnia 2015 r. w Brukseli. Referat uzyskał honorową nagrodę Dyrekcji Generalnej Komisji Europejskiej ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Włączenia Społecznego Komisji Europejskiej; Europejskiej Komisji Gospodarczej Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Oxford Institute of Population Ageing. Autor składa także podziękowania anonimowym recenzentom/recenzentkom za krytyczną lekturę wstępnej wersji artykułu i inspirujące uwagi.

Bibliografia

- AMU Nordjylland. (2009). *An Ageing Europe: Challenges of the European Senior Service Sector: 4 Leaf Clover Quality Model for Senior Service Sector Project*. Pozyskano z: <http://senior-service-sector.eu:8180/opencms/export/sites/default/4LC/en/Results/NationalReports/WP2TransantionalReportChallengesENG.pdf> (06.06.2015).
- Arts, W. i Gelissen, J. (2006). Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A State-of-the-Art Report. W: C. Pierson i F.G. Castles (red.), *The Welfare State Reader* (s. 175–197). Cambridge: Polity.
- Błędowski, P. (2012). Polityka wobec osób starych – cele i zasady. *Studia BAS*, (2), 201–216.
- Burdick, D.C. (2007). Gerontechnology. W: J.E. Birren (red.), *Encyclopedia of Gerontology* (s. 619–630). Oxford: Academic Press.
- Coulmas, F. (2008). Looking at the Bright Side of Things. W: F. Kohlbacher i C. Herstatt (red.), *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change* (s. V–VI). Berlin, Heidelberg: Springer.
- Enste, P., Naegele, G. i Leve, V. (2008). The Discovery and Development of the Silver Market in Germany. W: F. Kohlbacher i C. Herstatt (red.), *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change* (s. 325–339). Berlin, Heidelberg: Springer.
- Ervik, R. (2009). A Missing Leg of Ageing Policy Ideas: Dependency Ratios, Technology and International Organizations. Referat wygłoszony na: ESPAnet Conference, Urbino. Pozyskano z: <http://www.espanet-italia.net/conference2009/paper/15%20-%20Ervik.pdf> (06.06.2015).
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- European Commission. (2005). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Green Paper Confronting Demographic Change: A New Solidarity Between the Generations: COM/2005/94*. Brussels: European Commission.
- European Commission. (2007). *Europe's Demographic Future: Facts and Figures on Challenges and Opportunities*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission. (2009). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Dealing with the Impact of an Ageing Population in the EU (2009 Ageing Report): COM/2009/0180*. Brussels: European Commission.
- European Commission. (2011). *Demography Report 2010: Older, More Numerous and Diverse Europeans*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2012). *The EU Contribution to Active Ageing and Solidarity Between Generations*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2015). *Growing the Silver Economy in Europe: Background Paper*. Brussels: European Commission.

- Ferry, M., Novotný, V., Mancusi, V., Gross, T. i Bachtler, J. (2006). *Regions for All Ages: The Implications of Demographic Ageing for Regional Policy*. Glasgow: European Policies Research Centre, University of Strathclyde.
- Ferry, M. i Vironen, H. (2010). Dealing with Demographic Change: Regional Policy Responses. *European Policy Research Paper*, (72), 1–30.
- Foray, D., Goddard, J., Goenaga Beldarrain, X. i Landabaso, M. (2012). *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3)*. Brussels: European Commission.
- Golinowska, S. (red.). (2011). *Małopolskie Studia Regionalne. Challenges of Małopolska in the Context of an Aging Population*. Cracow: Marshal Office of the Małopolska Region.
- Hall, P.A., i Soskice, D.W. (red.). (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hampden-Turner, C. i Trompenaars, A. (2000). *Building Cross-Cultural Competence: How to Create Wealth from Conflicting Values*. New Haven: Yale University Press.
- Katsarova, I. (red.). (2008). *Shrinking Regions: a Paradigm Shift in Demography and Territorial Development. Study, IP/B/REGI/IC/2007-044 11/07/2008*. Brussels: European Parliament.
- Kazepov, Y. (2010). Rescaling Social Policies towards Multilevel Governance in Europe: Some Reflections on Processes at Stake and Actors Involved. W: Y. Kazepov (red.), *Rescaling Social Policies. Towards Multilevel Governance in Europe* (s. 35–72). Farnham, Burlington: Ashgate.
- Klimczuk, A. (2011). Strategic Responses on Population Ageing in Regional Policy. W: S. Hittmár (red.), *Theory of Management 4: The Selected Problems for the Development Support of Management Knowledge Base* (s. 261–265). Žilina: EDIS, University of Žilina.
- Klimczuk, A. (2012). Społeczeństwo wielokulturowe i srebrna gospodarka. Wielokulturowość w kontekście starzenia się ludności. W: M. Biernacka, K. Krzysztofek i A. Sadowski (red.), *Społeczeństwo wielokulturowe - nowe wyzwania i zagrożenia* (s. 243–268). Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Klimczuk, A. (2015). *Economic Foundations for Creative Ageing Policy, Volume I: Context and Considerations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moody, H.R. i Sasser, J.R. (2012). *Ageing: Concepts and Controversies*. Thousand Oaks: Sage.
- Nölke, A. i Vliegthart, A. (2009). Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe. *World Politics*, 61 (04), 670–702.
- O’Sullivan, C., Mulgan, G. i Vasconcelos, D. (2010). Innovating Better Ways of Living in Later Life: Context, Examples and Opportunities. *Working Paper/The Young Foundation*, (May), 1–38.
- Szatur-Jaworska, B. (2006). Dwa aspekty polityki społecznej – polityka wobec ludzi starych i polityka wobec starości. W: B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski i M. Dzięgielewska (red.), *Podstawy gerontologii społecznej* (s. 291–294). Warszawa: ASPRA-JR.
- UNECE. (2012). *Synthesis Report on the implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing in the UNECE Region: Second Review and Appraisal of the Regional Implementation Strategy of the Madrid Plan of Action on Ageing (MIPAA/RIS)*. Geneva: UNECE.
- WHO. (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. Geneva: WHO.
- Zaidi, A. (2014). *Policy Brief: AAI 2014: Active Ageing Index for 28 European Union Countries*. Pozyskano z: www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/76287849/Policy_Brief_AAI_2014_November2014_FINAL.PDF (06.06.2015).
- Zaidi, A., Gasior, K., Hofmarcher, M.M., Lelkes, O., Marin, B., Rodrigues, R., Schmidt, A., Vanhuysse, P. i Zolyomi, E. (2013). *Active Ageing Index 2012: Concept, Methodology and Final Results: Methodology Report Submitted to European Commission's DG Employment, Social Affairs and Inclusion, and to Population Unit, UNECE, for the project: „Active Ageing Index (AAI)”*. Geneva: UNECE.